

УДК 373.3.016:3]:159.942
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-122-131

**ENRICHMENT OF THE EMOTIONAL AND SENSORY EXPERIENCE
OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN DURING THE STUDY
OF CIVIC AND HISTORICAL EDUCATION**

**ЗБАГАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЧУТТЄВОГО ДОСВІДУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ**

Iryna SUKHOPARA,
PhD in Pedagogic sciences,
Senior Lecturer

isuhopara@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6330-7825>

*Borys Grinchenko Kyiv
University,*

✉ 18/2, Bulyvarno-Kudryavsky Str.,
Kyiv, 04053, Ukraine

Ірина СУХОПАРА,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

*Київський університет імені
Бориса Грінченка,*

✉ вул. Бульварно-Кудрявська,
18/2, Київ, 04053, Україна

Original manuscript received: March 29, 2023

Revised manuscript accepted: April 09, 2023

ABSTRACT

Current events in Ukraine, the conditions of constant danger require orientation of the educational process on the emotional and value component, activation of the emotional and sensory sphere of schoolchildren, education of a valuable attitude towards oneself, others, and the world. The formation of civic competence, one's own identity, an active civic position, enrichment of the emotional and sensory experience of education seekers is determined by the task of studying the civic and historical educational field in primary grades.

The purpose of the study is to consider the theoretical and practical aspects of enriching the emotional and sensory experience of younger schoolchildren during the study of the civic and historical educational field. In order to identify the state of the investigated problem, methods of analysis of scientific sources, comparison, systematization and generalization of data were used.

An analysis of the definitions of the main concepts «experience», «emotional experience», «emotional-sensual experience» was carried out. An understanding of the concept of «emotional-sensual experience of primary school pupils» is presented as acquired in the process of direct practical interaction with the world, a set of ideas, knowledge, abilities, skills in the emotional sphere, which determines the system of attitudes and values of a person. The functions of the emotional-sensual experience of younger schoolchildren are determined: valuable, emotional, evaluative, motivational, regulatory. Content components of emotional-sensual experience, the sequence of its formation in primary school age are presented. The basic skills of pupils in the study of civics and historical education are outlined in accordance with the State Standard of Primary Education. Methods of enriching the emotional and sensory experience of younger schoolchildren in the lessons of the integrated course «I explore the world» are described. A conclusion was made about the significant potential of the «I explore the world» lessons for enriching the emotional and sensory experience of younger schoolchildren.

Key words: *experience, emotional-sensual experience, values, civic and historical educational field, lessons of the integrated course «I explore the world», younger schoolchildren.*

Вступ. Сучасна геополітична, соціокультурна ситуація в Україні, терористичні воєнні дії російських військ проти мирного населення на території нашої держави висувують нові вимоги до завдань, змісту та організації освітнього процесу. Умови постійної небезпеки посилюють стан тривоги, стресу, депресії, пригніченості здобувачів освіти, що вимагає орієнтації освітнього процесу на емоційно-ціннісну складову, урахування й корекції емоційного стану, спонукає педагога до активізації емоційно-чуттєвої сфери школярів, виховання ціннісного ставлення до себе, оточуючих, світу, створення позитивної атмосфери освітнього процесу. Емоційно-ціннісний компонент навчання в початковій школі забезпечує вивчення громадянської та історичної освітньої галузі, яка спрямована на формування громадянської компетентності, власної ідентичності, активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до прав і свобод людини, толерантного ставлення до оточення і сприяє набуттю здобувачами освіти емоційно-чуттєвого досвіду. Відповідно, актуальною постає проблема визначення способів збагачення емоційно-чуттєвого досвіду учнів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі.

Розуміння поняття «досвід» широко відображено в роботах філософів Ф. Бекона, Дж. Берклі, Г. Гегеля, Е. Гуссерля, Р. Декарта, Д. Дідро, І. Канта, Дж. Локка, Б. Спінози, Д. Юма, П. Юркевича, В. Кебуладзе, М. Мінакова; психологів В. Вундта, Дж. Міда, К. Роджерса, О. Лактіонов; педагогів Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Дьюї, В. Сухомлинського та інших. У сучасних дослідженнях психологів О. Бергфельда, О. Винославської, М. Левчук, Є. Скороварової, П. Якобсона, Х. Яусса, Ю. Бреус; педагогів Л. Печко, Д. Завалішиної; мистецтвознавця С. Воробйової подається тлумачення дефініції «емоційний досвід». Категорія «емоційно-чуттєвий досвід» менш представлена в напрацюваннях сучасних дослідників. Найбільш повно окреслено розуміння зазначеного поняття в роботі І. Лернера, де подано зміст, розкрито функції, способи й схема засвоєння емоційно-чуттєвого досвіду школярами. Проблеми збагачення емоційно-чуттєвого досвіду школярів на уроках літературного читання, літератури присвячені розвідки О. Вашуленко, М. Яновської, під час вивчення мистецтва – В. Вергунової, Т. Строгаль, Л. Чеботарь, Р. Шпіци.

Мета, завдання вивчення громадянської та історичної освітньої галузі зазначені в Державному стандарті початкової освіти, Типових освітніх програмах О. Савченко і Р. Шияна. Питання розуміння сутності і формування громадянської компетентності досить повно розкрито в державних концепціях розвитку громадянської освіти молоді та напрацюваннях учених І. Беха, Т. Магдич, О. Мітіної, О. Пометун, Т. Ремех, Т. Смагіної, О. Сухомлинської, К. Чорної та інших. Проблема вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» представлена в наукових і методичних матеріалах І. Андрусенко, Н. Бібік, Т. Гарачук,

Т. Засекіної та інших. Проте аспекти значення емоційно-чуттєвого досвіду під час формування громадянської компетентності молодших школярів недостатньо представлені в сучасних розвідках дослідників.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі й висвітленні практичних аспектів збагачення емоційно-чуттєвого досвіду здобувачів початкової освіти в процесі вивчення громадянської та історичної освітньої галузі на уроках інтегрованого курсу « Я досліджую світ».

Методи та методики дослідження. Для виявлення стану досліджуваної проблеми було проведено аналіз наукових джерел, порівняння, систематизація та узагальнення даних.

Результати та дискусії. Дослідження науковців категорії «досвід» висвітлено в філософських, психологічних, педагогічних роботах. Філософи Ф. Бекон, В. Вундт, В. Кебуладзе, М. Мінаков, Д. Юм розглядають досвід як сукупність чуттєвих даних і вражень, результат практичної і пізнавальної діяльності людини, «сукупність знань і навичок, набутих на основі і в процесі безпосередньої практичної взаємодії людей із зовнішнім світом» [8:151]. Психологи Д. Дьюї, К. Роджерс виділяють аспект пізнання і соціалізації, розуміючи досвід як знання та навички, яких людина набуває в процесі соціалізації, а також спосіб пізнання дійсності, що ґрунтується на його безпосередньому чуттєвому засвоєнні. Педагоги визначають соціальний акцент досвіду, трактують його як набуття і засвоєння соціального досвіду, формування здібностей і якостей особистості.

Проблема розвитку емоційного інтелекту активізувала дослідження категорії «емоційний досвід». Дослідники розглядають емоційний досвід як систему – «індивідуальний емоційних ресурсів» (М. Журавльова) [3], «емоцій і почуттів» (Л. Лисенко, О. Винославська) [5; 7] і спільні в тому, що досвід обумовлює емоційне ставлення суб'єкта до світу, характер емоційного відображення дійсності, вплив на теперішнє та майбутнє. Важливим для розуміння зазначеної категорії є думка П. Якобсона щодо змісту емоційного досвіду, який «полягає не лише в емоційних реакціях на певні соціально-значущі об'єкти, а і в узагальненій, сформованій на цій основі здатності переживати ті або інші емоції безвідносно до конкретних об'єктів, можливості відтворювати у свідомості пережиті емоції, наявності уяви про них та їх можливої сили, викликати в собі ці емоції і адекватно відгукуватися на емоції інших людей» [9].

Розуміння поняття «емоційно-чуттєвий досвід» як складника соціального досвіду представлено в роботах дидакта І. Лернера, які присвячені методам навчання школярів. Науковець наголошує на тому, що емоційно-чуттєвий досвід відображає і формує потреби людини, обумовлює ставлення її до світу, співвіднесення навколишньої дійсності і власної діяльності в ній зі своїми потребами і мотивами [4]. Автор також зауважує, що емоційно-чуттєвий досвід включає емоційні переживання, які відповідають потребам і системі цінностей певного суспільства або соціального прошарку. Поруч із терміном емоційно-чуттєвий досвід учений використовує як синонімічний емоційно-ціннісний досвід, наголошуючи на важливості потреб, цінностей у формування досвіду.

У сучасних дослідженнях О. Вашуленко, Я. Кодлюк, М. Яновської частіше можна зустріти термін «емоційно-ціннісний досвід», хоча в Державному стандарті початкової освіти користуються поняттям «емоційно-чуттєвий досвід». На нашу думку, ці поняття є рівнозначними, якщо розглядати категорію «почуття» як «стійке внутрішнє емоційне ставлення особистості до дійсності, того, що відбувається в її житті, що вона пізнає або робить» [6] і «цінність» як «форму прояву людиною різноманітного ставлення до предмета, події, явища» [2:1102]. Таким чином, і почуття, і цінність є ставленням людини до предметів, подій, явищ, інших людей, їх вчинків, що власне й об'єднує ці категорії. Емоційно-чуттєвий досвід молодших школярів розуміємо як набуту в процесі безпосередньої практичної взаємодії зі світом сукупність уявлень, знань, умінь, навичок, способів дій в емоційній сфері, що визначають систему ставлень і цінностей людини. Емоційно-чуттєвий досвід у житті учнів початкової школи виконує такі важливі функції, як ціннісну (ознайомлення, привласнення загальнолюдських, демократичних, національних цінностей), емоційну (сприяє вираженню емоцій, почуттів, забезпечує емоційну сторону життя), оцінну (порівняння, оцінювання з точки зору потреби, бажань, переживань, важливості, прийнятності, вироблення власних оцінних суджень), мотиваційну (стимулювання інтересу, досягнення мети, прагнення до успіху, самоствердження, спонукає до рефлексії), регулятивну (регулює міжособистісні стосунки, виявляється в конкретних вчинках, діях, способах поведінки).

У змісті емоційно-чуттєвого досвіду визначаються два взаємопов'язані компоненти: емоційний (вияв, вираження, розуміння власних емоцій, керування ними і розуміння емоцій інших) і ціннісний (розуміння, прийняття, привласнення соціокультурних норм, цінностей людства, вироблення власних поглядів, оцінних суджень, створення власної системи цінностей) (рис. 1).

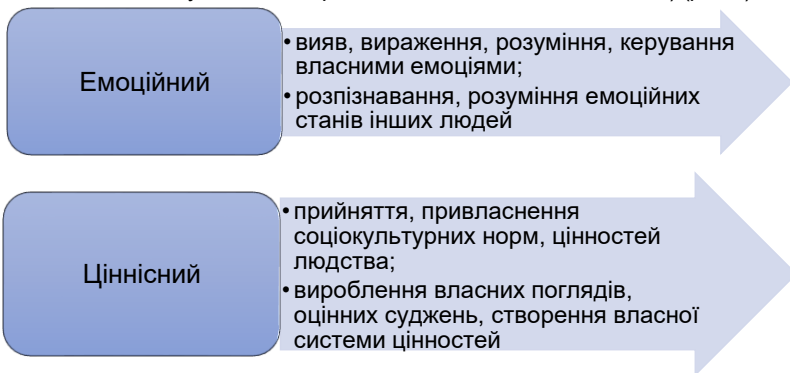

Рис. 1. Компоненти емоційно-чуттєвого досвіду

У молодшому шкільному віці формуються ціннісні орієнтири, засвоюються моральні норми, розвивається емоційно-вольова сфера, відбувається входження дитини в соціальний, емоційно-ціннісний простір.

У ході зіткнення внутрішнього досвіду як власних вражень, емоцій, почуттів дитини і зовнішнього досвіду, як оцінки і ставлень однокласників, друзів, учителів, батьків, інших дорослих відбувається взаємодія, розширення власного емоційно-чуттєвого досвіду молодшого школяра. Важливим завданням початкової освіти є збагачення внутрішнього світу вихованців різними відтінками почуттів, надання можливості розуміння причин їх виникнення і способів прояву в різних ситуаціях у себе та інших, формування на цій основі ціннісних ставлень, навчання вмінню контролю емоцій, емоційних станів.

Збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів відбувається, на нашу думку, у такій послідовності: 1) ознайомлення з демократичними, загальнолюдськими, національними цінностями, соціокультурними нормами життя; 2) емоційний відгук, оцінка, осмислення цінностей крізь призму власних поглядів, привласнення ціннісних орієнтацій школярем; 3) виникнення власних ціннісних орієнтацій та правил поведінки, слідування ним у повсякденному житті (рис. 2).

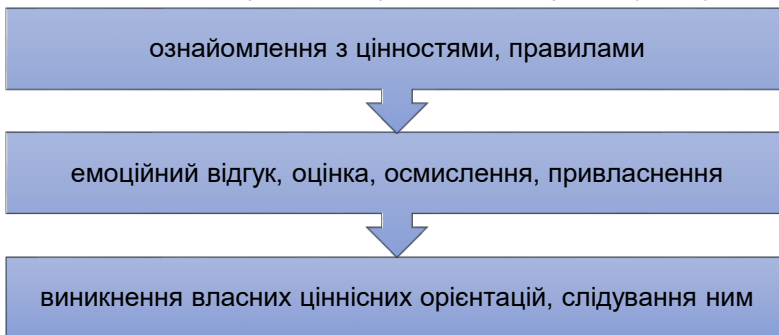

Рис. 2. Етапи збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів

Вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі створює умови для набуття досвіду життя в соціумі на основі демократичних принципів, формування громадянської компетентності, власної ідентичності, активної громадянської позиції, толерантного ставлення до інших. Серед умінь учнів з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в Державному стандарті початкової освіти [1] зазначені такі, що пов'язані з ціннісним компонентом. Подаємо їх відповідно до окреслених етапів збагачення емоційно-чуттєвого досвіду: **для ознайомлення з цінностями** – наводить приклади культурно-історичної спадщини України; виражає власні уявлення про відомі історичні події, пам'ятки культури, видатних людей; ставиться з повагою до традицій і свят, які шанують у родині, родині друзів та однокласників; шанобливо ставиться до України, її державних символів; **для емоційного відгуку, оцінки, осмислення цінностей, привласнення ціннісних орієнтацій школярем** – вплив цінностей на життя – розкриває зв'язки між

теперішнім та попередніми поколіннями; пояснює як важливі для громадян України події, впливають на життя; пояснює значення родинних і національних традицій для себе; пояснює вплив власного вибору та дій на інших осіб; пояснює важливість добродесних правил взаємодії, справедливості, співпраці у групі; *виявлення власних потреб, бажань, інтересів* – висловлює свої вподобання; виокремлює фрази та/або дії, які вразили; розповідає про власні мрії та способи їх здійснення; добирає джерело інформації згідно з власними потребами та інтересами; збирає інформацію на тему, яка цікавить; *вияв власної думки, поглядів* – формулює власну думку щодо вчинку, події, пам'ятки культури; пояснює фактори, які допомогли досягти успіху або призвели до виникнення проблеми; *почуття власної гідності* – розповідає про себе, свою родину, Україну; пояснює, що означає бути громадянином України; описує себе, свій характер, моральні якості, захоплення, якими вирізняється від інших осіб, успіхи, досягнення; *виникнення власних ціннісних орієнтацій та правил поведінки, слідування ним у повсякденному житті* – дотримується правил поведінки, що засвідчують повагу до інших осіб під час гри, прогулянки і відпочинку; поважає різноманітність, виявляє справедливе ставлення до інших осіб; спілкується з урахуванням особливостей інших людей; розпізнає вчинки і слова, які можуть підтримати або образити; виявляє та засуджує негідну поведінку; долучається до корисних справ у родині, класі, школі; використовує правила вирішення питань, які стосуються життя класу; виконує різні ролі в групі; погоджується на роль, яку здатний виконати найкраще.

Емоційна складова досвіду буде здійснюватися через активну участь, поведінку, взаємодію з іншими, ігрову, творчу, проектну, соціальну, пізнавальну діяльність, що буде викликати, збагачувати емоції, розширювати палітру почуттів, створювати емоційний фон під час навчання.

Завдання вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі і збагачення емоційно-чуттєвого досвіду учнів реалізуються за допомогою інтегрованого курсу «Я досліджую світ», який охоплює комплекс знань про природу, суспільство, ціннісні орієнтації і спрямований на формування цілісної картини світу та засвоєння досвіду попередніх і сучасних поколінь, соціальних навичок, умінь комунікації, взаємодії, співпраці з навколишнім світом. На уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» учні, ознайомлюючись з історичним минулим нашої держави, пізнають цінності українського народу, розуміють їх вплив на сучасне життя. Найбільш значущі події, що знайшли емоційний відгук у дитини, проживаються, запам'ятовуються, усвідомлюються, складаються в певну систему цінностей, які будуть визначати вчинки школяра, його поведінку, формується власний емоційно-ціннісний досвід. Обговорення проблеми в групі ровесників, виконання практичних спільних завдань сприяє формуванню поведінки на основі засвоєних цінностей, коли потрібно зрозуміти поглядю іншого, знайти спільне рішення, встановити правила, дотримуватися їх.

Для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі на уроках «Я досліджую світ», на нашу думку, важливо:

– створювати емоційно-комфортну атмосферу, морально-психологічний клімат, який передбачає ціннісний підхід до кожного учня, особистісно-орієнтоване спілкування, повагу, щирість, гнучкість, толерантність, емпатію, емоційність у стосунках вчителя і школярів, орієнтацію на потреби учнів;

– добирати художні твори, що описують у доступній формі події минулого, відомих історичних постатей, зображують побут, життя, традиції українського народу, відображають різні сторони життя і діяльності людей, знайомлять з поведінкою ровесників, вчать розуміти їх вчинки, мотиви, що викликають емоції (захоплення, здивування, подиву, поваги, довіри), почуття (гідності, честі, поваги, справедливості, відповідальності, сорому, захоплення, співпереживання, співчуття), формують особистісне ставлення до найважливіших загальнолюдських цінностей;

– обирати мультимедійні твори (фрагменти фільмів, мультфільмів, відео, історичних реконструкцій), які ілюструють певні історичні події минулого і сучасного, оживляють історичних персонажів, знайомлять з традиціями українців, збагачують життєвий досвід школярів у яскравій, динамічній, мультимедійній формі, актуальній для сучасних дітей. Такі мультфільми знайомлять з основними ролями, які виконують діти у житті та показують різні варіанти поведінки з друзями, батьками, змушують поміркувати про власну поведінку, дають поради, вчать розуміти іншого, співчувати, співпереживати, самостійно робити висновки;

– створювати проблемні ситуації, ігри, пропонувати ціннісно-орієнтовані завдання, які викликають переживання, роздуми, ставлення, дії, вчинки, стимулюють активний пошук рішень у процесі спілкування, обмірковування, висловлення різних думок, їх пояснення, обґрунтування, прогнозування можливих наслідків. Вирішення ситуацій, які зустрічаються у звичайному повсякденному житті школярів, у яких передбачена неоднозначність, альтернативність, багатоваріантність рішень, ставить учнів перед вибором, дозволяє прожити, відчути, оцінити, обрати ціннісне, особистісно-значуще рішення, прийняти загальнолюдські, національні цінності, соціокультурні норми, викликає емоційний відгук. Такі завдання передбачають уміння школярів поміркувати про власну поведінку, переваги і недоліки, потреби і бажання, висловити власну точку зору, самостійно зробити вибір, передбачити наслідки власних дій, бути соціально відповідальними;

– організувати екскурсії для ознайомлення з історичним минулим, сучасним соціумом, що викликають сильні враження, емоції, почуття; сприяють осмисленню особистісних ціннісних орієнтацій, ознайомленню й набуттю досвіду. Екскурсія в музей, відвідування історичних архітектурних пам'яток викликають сильне емоційне враження, створюють яскраву емоційну картинку у школярів, допомагають показати і зрозуміти місце і роль

українського народу, вагомі історичні події крізь долю родини, близьких, знайомих, пересічних українців, відчуті почуття гордості, поваги за свій народ, культуру, землю, формують позитивне ставлення до національних цінностей, сприяють розумінню історичних подій, їх ролі в історії країни, збереженню традицій, історико-культурної спадщини українського народу. Екскурсії до громадських організацій, державних установ допоможуть познайомити учнів із діяльністю державних, громадських, соціальних органів, краще зрозуміти механізми їх роботи, долучитися до власної активної діяльності;

– практикувати спільну дослідницьку, проектну, волонтерську, практичну, ігрову діяльність, де учні можуть застосовувати набуті знання про цінності, емоції, спілкуватися, взаємодіяти, співпереживати, підтримувати інших, випробувати себе в різних ролях, пізнати власні можливості, бути відповідальним. Така діяльність викликає широкий спектр різноманітних емоцій, вчить адекватно виражати, осмислювати емоції, керувати власним емоційним станом, розуміти почуття ровесників, спільно вирішувати проблеми, оволодівати практичними навичками, необхідними для життя в соціумі. Під час виконання завдань формується відповідальне ставлення, розподіляється міра повноваження (тобі доручили, довірили, попросили, від тебе очікують результату, дій, від тебе залежить успіх справи) і міра відповідальності (тобі потрібно докласти зусилля, виявити вміння, здібності, старанність, зосередженість, наполегливість, творчість, відмовитися від інших справ). Важливо спрямовувати спільну діяльність учнів на отримання практичного результату, який викликає яскраві емоції радості, захвату, задоволення, почуття гордості, визнання, впевненості в собі, власної гідності, підвищує самооцінку, розвиває активність, ініціативність, креативність;

– пропонувати дослідницькі завдання для вивчення культурної спадщини, історичного минулого своєї родини, рідного краю, країни як цінності. Самостійне пізнання історичних подій, фактів, відомостей про видатних державних постатей буде сприяти формуванню історичних уявлень молодших школярів, розумінню цінностей українського народу, підкріплюватися емоційними враженнями. Під час виконання дослідницьких завдань у школярів формується історична пам'ять про минуле свого народу, громадянське мислення, інтерес до пізнання історичної та культурної спадщини українського народу;

– відображати враження від ознайомлення з подіями в творчій діяльності – інсценуванні історичних подій, грі, написанні листа історичним персонажам, створенні малюнків, ілюстрацій, костюмів певної епохи, аудіозапису уривку твору, інфографіки про правила поведінки, слайд-шоу, мультфільмів про заснування Києва, коміксів про вирішення конфлікту, листівок українським воїнам, реклами, афіши, плакатів, буклету «Подорож Україною», журнал «Традиції України», колажів архітектурних пам'яток, фотоколажів українських гетьманів, відомих українців, літопису історичних подій, відео улюблених міст тощо. Оскільки дитяча творча діяльність завжди емоційно забарвлена, насичена, то такі завдання викликають емоції, певний настрій, збуджують думку, уяву, фантазію, дають імпульс до творчості,

натхнення до створення нового. Під час виконання творчих завдань доцільно використовувати і мультимедійний, цифровий інструментарій, який дає можливість швидше виконати завдання, отримати яскравий сучасний продукт, яким можна поділитися з іншими, представити більш широкій публіці.

Висновки. Важливим завданням початкової школи під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі постає збагачення емоційно-чуттєвого досвіду як основи громадянської компетентності молодших школярів. Для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду учнів початкової школи доцільно спрямувати роботу вчителя на: ознайомлення з демократичними, загальнолюдськими, національними цінностями, соціокультурними нормами життя; емоційний відгук, оцінку, осмислення цінностей крізь призму власних поглядів, привласнення ціннісних орієнтацій школярем; виникнення власних ціннісних орієнтацій та правил поведінки, слідування ним у повсякденному житті. Допоможе збагаченню емоційно-чуттєвого досвіду на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»: створення емоційно-комфортної атмосфери; добір художніх, мультимедійних творів, які знайомлять з історичними подіями, постатями в доступній цікавій формі; вирішення проблемних ситуацій, ігор, ціннісно-орієнтованих завдань; відвідування екскурсій для ознайомлення з історичним минулим і сучасними державними, соціальними, громадськими органами; організація спільної практичної, дослідницької, проєктної, ігрової, волонтерської діяльності молодших школярів; виконання дослідницьких завдань; відображення вражень учнів у творчій діяльності.

Література

1. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
2. Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
3. Журавльова М. О. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. *Наука і освіта*: науково-практичний журнал Півд. наук. Центру АПН України. 2009. № 1/2. С. 57-61.
4. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. Москва : Педагогика, 1981. 186 с.
5. Лисенко Л. М. Особливості розвитку емоційної пам'яті у старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2007. 20 с.
6. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
7. Психологія : навч. посібник / наук. ред. О. В. Винославська. Київ : ІНКІОС, 2005. 351 с.
8. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
9. Якобсон П. М. Психология чувств и мотивации: избранные психол. труды / ред. Е. М. Борисова. Москва : Моск. психол.-соц. Ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 1998. 304 с.

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy (21.02.2018). *Derzhavnyj standart pochatkovoji osvity* [State standard of primary education] : postanova № 87. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

2. Kremen, V. H. (Ed.) (2021). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of education] / Natsionalna akad. ped. nauk Ukrainy. Kyiv : Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
3. Zhuravlova, M. O. (2009). *Emotsiyni intelekt yak problema psykholohichnykh doslidzhen* [Emotional intelligence as a problem of psychological research]. *Nauka i osvita – Science and education*, № 1/2, 57-61 [in Ukrainian].
4. Lerner, I. Ya. (1981). *Didakticheskiye osnovy metodov obucheniya*. [Didactic Foundations of Teaching Methods]. Moskva : Pedagogika [in Russian].
5. Lysenko, L. M. (2007). *Osoblyvosti rozvytku emociynoyi pamyati u starshoklasnykiv* [Features of the development of emotional memory in high school students] (Candidate's thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
6. Maksymenko, S. D., Soloviyenko, V. O. (2014). *Zagalna psykholohiya* [General Psychology] : navch. posibnyk. Kyiv : MAUP [in Ukrainian].
7. Vynoslavska, O. V. (ed.) (2005). *Psykholohiya : navchalnyj posibnyk* [Psychology]. Kyiv : INKOS [in Ukrainian].
8. Shinkaruk, V. I. (Ed.) (1986). *Filosofskij slovník* [Philosophical dictionary]. Kyiv : URE [in Ukrainian].
9. Yakobson, P. M. (1998). *Psikhologiya chuvstv i motivatsii* [The psychology of feelings and motivation] : izbrannyye psikhol. trudy. / Ye. Borisova (ed.). Moskva : Mosk. psikhol.-sots. In-t; Voronezh : MOD-EK. [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Сучасні події в Україні, умови постійної небезпеки вимагають орієнтації освітнього процесу на емоційно-ціннісну складову, активізації емоційно-чуттєвої сфери школярів, виховання ціннісного ставлення до себе, оточуючих, світу. Формування громадянської компетентності, власної ідентичності, активної громадянської позиції, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду здобувачів освіти визначено завданням вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початкових класах.

Метою дослідження є розгляд теоретичних і практичних аспектів збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. З метою виявлення стану досліджуваної проблеми використано методи аналізу наукових джерел, порівняння, систематизації та узагальнення даних.

Здійснено аналіз дефініцій основних понять «досвід», «емоційний досвід», «емоційно-чуттєвий досвід». Подано розуміння поняття «емоційно-чуттєвий досвід молодших школярів» як набути в процесі безпосередньої практичної взаємодії зі світом, сукупність уявлень, знань, умінь, навичок в емоційній сфері, що визначає систему ставлень і цінностей людини. Визначено функції емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів: ціннісну, емоційну, оцінну, мотиваційну, регулятивну. Представлено змістові компоненти емоційно-чуттєвого досвіду, послідовність його формування в молодшому шкільному віці. Окреслено основні вміння учнів із вивчення громадянської та історичної освітньої галузі відповідно до Державного стандарту початкової освіти. Охарактеризовано способи збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Зроблено висновок про значний потенціал уроків «Я досліджую світ» для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів.

Ключові слова: *досвід, емоційно-чуттєвий досвід, цінності, громадянська та історична освітня галузь, уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ», молодші школярі.*